

Hội An Hoard (*) dưới mắt người sưu tập

Kiều Quang Chấn

Ảnh trên Website của Kim Fay

Có thể nói chưa bao giờ, San Francisco lại có một sự kiện về văn hoá - kinh tế Việt Nam có quy mô rộng lớn như ngày khai cuộc đấu giá những đồ gốm Việt Nam vớt lên từ con tàu đắm ngoài khơi Cù Lao Chàm do Butterfield, một công ty đấu giá hàng đầu miền Tây Hoa Kỳ tổ chức vào ngày 10-10-2000.

Như chúng ta đã biết, năm 1993 những ngư dân ở thôn Cẩm Kim - Hội An trong khi đánh cá ở vùng biển cách Cù Lao Chàm - Hội An khoảng 20 km đã tìm thấy trong lưới của họ không chỉ có cá thu mà còn có cả những đồ gốm lạ. Nhà khảo cổ học Trịnh Cao Tường - Viện Khảo cổ học đã thông báo chính xác là: có một con tàu chở gốm Việt Nam có niên đại khoảng cuối thế kỷ XV - đầu thế kỷ XVI bị đắm ở vùng biển này ⁽¹⁾.

Hai năm sau phát hiện quan trọng trên, chính phủ Việt Nam đã ký kết một hợp đồng với Saga Horizon company Malaysia với sự cố vấn khoa học của Oxford University cùng các cơ quan khoa học trong nước tiến hành khai quật con tàu. Sau hơn 4 năm - cuối năm 1999, vượt qua rất nhiều khó khăn, cuộc khai quật đã hoàn tất được bước đầu.

Những người khai quật đã đưa ra khỏi con tàu: 300.000 món đồ gốm của các lò gốm Xứ Đông - Hải Dương gồm 24.000 món nguyên vẹn, số còn lại đã bị hư hại nhiều do hơn năm trăm năm nằm dưới lòng biển. Ngoài gốm Việt, còn tìm thấy một số đồ gốm Champa của các lò ở Bình Định ; gốm Trung Hoa (Lò Long Tuyền và Cảnh Đức trấn), gốm Thái Lan (Savankhalok) ; tiền đồng (Trung Hoa), đồ đồng, hạt hoa quả và 11 bộ xương của thủy thủ đoàn...

Phía Việt Nam sau khi giữ lại 789 hiện vật độc bản và 10% số đồ gốm được chia theo thoả thuận với Saga, cho 5 Viện bảo tàng trong nước, đã uỷ thác cho Butterfield bán giúp số đồ gốm còn lại cùng với phần được chia của Saga Horizon.

Trở lại với San Francisco, do Butterfield đã tổ chức quảng cáo một cách khá rầm rộ trên rất nhiều kênh của mạng lưới thông tin toàn cầu nên đã có tới 300 quan khách tới dự một buổi khai mạc thật tưng bừng, náo nhiệt. Trong số những quan khách nước ngoài có mặt, người ta thấy có đại diện nhiều Viện Bảo tàng lớn của Hoa Kỳ ; các chuyên gia nghiên cứu gốm Việt Nam cô tên tuổi như : John Guy từ London, John Stevenson từ Seattle, Roxanna Brown từ Los Angeles v.v... Đông đảo nhất là khối sưu tập gia khoảng 200 người trong đó có những tên tuổi lừng danh như : John Menke từ New York, bà Piccus từ Hồng Kông... Điều làm tôi ấn tượng nhất là trong khối này có khoảng 20 sưu tập gia người Việt sống tại hải ngoại. Nhiều người trong số họ, lần đầu tiên đến với di sản văn hoá dân tộc tràn đầy cảm hứng về nguồn cội và cộng thêm cả chút tự hào dân tộc.

Giới buôn đồ cổ từ Hong Kong, Singapore, London, New York v.v... cũng quy tụ khá đông đảo. Về phía Việt Nam ngoài sự hiện diện của ông Nguyễn Xuân Phong- tổng lãnh sự tại San Francisco còn có 9

người từ trong nước qua. Họ là những đại diện của Bộ Thương mại, Bộ Tài chính, Bộ Văn hoá, Công ty trực vớt Visal...

Hầu như tất cả các bài diễn văn được đọc trong lễ khai mạc trọng thể này, dù với những động cơ khác nhau theo tôi hiểu, song tất cả đều khẳng định tên gọi của cuộc đấu giá mà Butterfield dùng là chính xác : Chúng ta đang đứng trước *Kho báu Hội An*.

Nhưng mọi báu vật trên thế gian ngày nay đều được nhìn nhận từ các vị trí khác nhau trong một không gian có nhiều chiều kích. Vì thế, nếu các giá trị về văn hoá của nó chưa có thể đánh giá hết được, thì giá trị kinh tế của nó lại có những giới hạn được đo đếm chi li hơn.

Ngày 11-10 cuộc đấu giá mở màn sôi nổi ngay từ phút đầu. Những đồ gốm đẹp nhất được bán rất nhanh với giá cả vượt qua cả dự kiến. Ví như, những chiếc đĩa tam thái (vẽ ba màu trên men, kết hợp với một số hoa lam dưới men) giá phát ra - từ 5 đến 7 ngàn USD nhưng đã được bán cao gấp hai, ba lần một cách nhanh chóng.

Nhưng khi niềm vui của những "ông chủ lô hàng" đã chẳng được bao lâu. Chỉ sau hai tiếng đồng hồ, khi các món đồ đẹp nhất được bán ra với lượng tiền thu được chừng 1 triệu USD thì không khí của phòng đấu giá đột ngột trầm xuống.

Hai ngày tiếp sau người mua đã tỏ ra hờ hững với hơn 2000 lô hàng - chứa hàng vạn món đồ hàng ngày của "giới bình dân" hoặc đã bị muối mặn bào mòn sắc đẹp. Như vậy, hiện đang có hàng vạn đồ gốm chưa đủ sức quyến rũ những người đam mê khó tính.

Trong số những người mà tôi gặp trong ngày cuối của cuộc đấu giá, tôi đọc ra được nỗi buồn trên gương mặt của hai người. Một là của Mr. Ong - Tổng giám đốc công ty Saga Horizon, người đã bỏ ra 7 triệu USD cho cuộc khai quật này đang lo sẽ thu hồi vốn ra sao?

Hai là cô bạn Mỹ của tôi Roxanna Brown mắt đắm đuối nhìn vào những đồ gốm Chăm, Bình Định - có lẽ vì cô là người đầu tiên có một dự cảm tuyệt vời : có những lò gốm men của người Chăm ở tỉnh Bình Định, đang bị khách hàng hờ hững mà cô, dù là một học giả tài danh cũng chả bao giờ có đủ tiền mua nổi chúng.

Tại sao cuộc đấu giá vừa rồi lại được các viện bảo tàng, giới sưu tập và các nhà buôn tham dự đông đảo như vậy ?

Bình gốm hình rồng (bên trái) đã được bán 75 000 \$ (ảnh Kim Fay)

Chỉ vài chục năm trước đây, giới sưu tầm quốc tế chưa từng biết gốm Việt Nam là gì, thậm chí phần lớn còn cho đây chỉ là một loại gốm tỉnh lẻ, lạc hậu của Trung Hoa. Nhờ những phát hiện mới của giới khảo

cổ học trong nước một thập kỷ vừa qua và có thể một phần nào nhờ vào Sách *Vietnamese Ceramics, a separate tradition* (Gốm Việt Nam, một truyền thống riêng biệt) xuất bản năm 1997. Trong sách này, ông John Stevenson đã không những phá tan huyền thoại trên mà còn "trưng bày" cho thế giới chiêm ngưỡng những mẫu vật của gốm Việt Nam từ thời tiền sử đến những chiếc bình hoặc đĩa hoa lam, tam thái đã làm say mê từ các bậc vua chúa Đông Nam Á đến các ông hoàng những xứ Cận Đông. Thời kỳ huy hoàng của gốm Việt Nam là hậu bán thế kỷ XV.

John Guy đã cho rằng, các lò gốm ở Hải Dương đã chạy đua sát nút với lò Cảnh Đức Trấn của Trung Hoa. Cho đến bây giờ, chưa có một tiêu bản gốm tam thái Trung Hoa nào qua mặt được gốm tam thái Việt Nam trong thời kỳ này, cũng là thời kỳ của con tàu đắm.

Người viết bài này, còn ghi lại được nhiều thông tin khá bổ ích khác từ bên lề của cuộc bán đấu giá Hội An hoard. Xin muốn được chia sẻ cùng các bạn:

1. Do luật cung cầu, có tới hơn 200 người hiện diện tại phòng đấu giá và một số tương đương đấu qua điện thoại và mạng internet. Những món thượng đẳng quá ít nên mọi người phải giành nhau vài chục món đồ đẩy giá lên rất cao. Ví dụ, ba chiếc bình dáng rồng, mỗi chiếc lên đến 70 ngàn USD. Một chiếc đĩa xanh trắng vẽ phong cảnh chỉ mấy tháng trước viện bảo tàng Metropolitan ở New York mua với giá 20.000 USD bị chê là quá đắt, nay có người đã phải trả đến 34.500 USD.
2. Có thể nói, đây là một phát hiện lớn nhất trong lịch sử nghiên cứu gốm cổ Việt Nam. Chưa bao giờ một số lượng đồ gốm Việt Nam được phát hiện nhiều đến như vậy. Theo giám đốc Saga company thì số hiện vật này chỉ là 3 trong số 18 khoang của con tàu Như vậy có nghĩa là, khối lượng đồ gốm còn rất lớn, nhiều bí mật của con tàu vẫn chưa được khám phá. Nó sẽ là nguồn tư liệu vô giá trong việc nghiên cứu lịch sử gốm Việt Nam nói riêng, lịch sử gốm mậu dịch nói chung.
3. Chúng ta hoàn toàn có quyền tự hào về đồ gốm Việt Nam. Như tôi đã hơn một lần lên tiếng, có rất nhiều tiêu bản gốm Việt Nam hoàn toàn không thua gì gốm Trung Hoa về chất lượng, nếu như không nói là hơn. Đó là, chưa kể đến một nhận xét khá nổi tiếng "Thưởng thức gốm Trung Hoa bằng con mắt, và cảm nhận gốm Việt Nam bằng con tim". Bởi, gốm Việt Nam có sự hoàn hảo của hình dáng, tính hiện thực của đồ án, sự âm áp của sắc màu... khiến nó đã tạo ra được sự gần gũi như là "cái đang trong tay ta mà không phải là cái trong mắt ta". Đó có lẽ cũng là lý do khiến cho những người truyền thông khổng lồ như: *Wall Street Journal*, *LA Time*, *New York Time*, *Washington Post* v.v... nhất loạt đưa tin.
4. Ngoài niềm vui của những người mua được những món đồ quý, tác giả còn gặp những gương mặt ưu tư của các khoa học gia. Họ cho rằng, việc chính phủ Việt Nam vội vã đem bán những cổ vật này khi đông đảo các nhà khoa học chưa có được cơ may tiếp xúc thì đó là một thiệt thòi lớn không chỉ cho khảo cổ học Việt Nam mà còn cho cả giới học giả quan tâm đến gốm Việt Nam cũng như đông đảo quần chúng.
5. Được biết, do vấn đề tài chính nên Saga horizon chỉ khai quật có 3 trong 18 khoang của con tàu. Vậy thì, số phận tương lai của những món đồ chứa trong 15 khoang còn lại sẽ được giải quyết như thế nào? Theo P.Lizt một khoa học gia người Pháp cho biết, trong vùng biển Việt Nam có 80 con tàu bất hạnh khác đang còn trầm mình trong làn nước xanh thẳm của đại dương, liệu chúng sẽ được tiến hành khai quật theo phương thức nào? Điều đó đã trở thành một câu hỏi lớn với những nhà lãnh đạo văn hoá trong nước.
6. Liên quan đến cuộc đấu giá của Butterfield - tôi không nghi ngờ gì về bề dày kinh nghiệm của một trong những "người khổng lồ" trong lãnh vực Auction này. Nhưng, cho đến giờ này, có thể nói, họ đang bị nỗi lo ế ẩm ám ảnh nếu như không nói là đã xuất hiện những tín hiệu thất bại.

Trước sự kiện này, tôi cảm thấy, dường như "người khổng lồ" đã không để ý đến một chi tiết quan trọng. Nếu Butterfield quan tâm đúng mức tới hơn 1 triệu người Việt đang sinh sống ở Hoa Kỳ, mở một chiến dịch thổi vào trong họ một luồng gió văn hoá dân tộc bằng cách : tổ chức những buổi nói chuyện và trưng

bày hiện vật ở những nơi quy tụ đông người Việt như San Jose, Orange County, Houston... hay quảng cáo trên các phương tiện truyền thông Việt ngữ thì, tôi tin rằng, 20.000 món đồ của Hội An hoard sẽ trở nên một con số nhỏ bé, mặc dù nó là những đồ gia dụng có chất lượng không cao. Tiếc thay, tôi lại chẳng bao giờ là Butterfield.

7. Sau cùng là vấn đề niên đại của con tàu. Những người khai quật cho nó có niên đại thế kỷ XV. Butterfield lại xác định niên đại khoảng thế kỷ XV - XVI. John Guy danh tiếng thì khẳng định nó thuộc về thế kỷ XVI. Việc một con tàu được xác định niên đại khác nhau trong khoa học là một sự thường tình, song với một auction thì lại là một vấn đề không nhỏ đối với tâm lý người mua.

Được may mắn học hỏi nơi các học giả trong và ngoài nước, nay lại gặp một vài vị trong buổi tiếp tân cũng như lúc đấu giá, kẻ yêu gốm này xin được trình ra một niên đại nữa như một sự "múa riu qua mắt thợ".

Nếu đúng theo như lời của người khai quật, các kết quả nghiên cứu về thuyền và về nhân chủng học cho rằng, đây là tàu buôn của Xiêm thì niên đại của con tàu đắm ở vùng biển Cù Lao Chàm Hội An có thể trong khoảng thời gian từ 1467 - 1471 vì các lý do sau :

- Dựa vào kết quả C-14 của những miếng ván thuyền bằng gỗ tếch (teak), thuyền có niên đại cuối thế kỷ XV.

- Người ta không thấy có mặt những loại hình và hoa văn tiêu biểu của gốm Việt Nam có niên đại thế kỷ thứ XVI đã được xác định từ trước tới nay trên con tàu.

- Những đồ gốm Trung Hoa có mặt trên tàu đều được xác định có niên đại nửa sau thế kỷ XV. Hình con kỳ lân trên chiếc đĩa rất giống với những chiếc đĩa có niên đại Thành Hoá nhà Minh (1465 - 1487).

- Có không ít đồ gốm của các lò gốm ở Bình Định quanh khu vực kinh đô Vijaya trên con tàu. Những đồ gốm đó đã được các nhà khảo cổ xác định là gốm Chăm-pa. Kinh thành Vijaya thất thủ trước cuộc Nam tiến của Lê Thánh Tông năm 1471. Hiện chưa có tài liệu nào chứng minh một cách thuyết phục các lò gốm quanh kinh thành tiếp tục được sản xuất sau năm 1471. Vậy thì, con tàu phải đến mua gốm của các lò gốm tại đây trước khi kinh đô này thất thủ..

- Lần gỡ lại thư tịch cổ Việt Nam ta thấy lần cuối cùng tàu Xiêm đến Việt Nam trong thế kỷ thứ XV được ghi là năm 1467.

- Thêm một lý do không mang nhiều tính khoa học nhưng mang đầy chất trữ tình là sau khi đánh bại vương triều Vijaya, trên đường trở về Thăng Long, đến cửa biển Hải Vân khi nhìn thấy một con tàu Xiêm vua Lê Thánh Tông đã cảm hứng viết một bài thơ :

Dừng thuyền cửa biển Hải Vân

Khổ sách khuôn xe một mẫu chung,
Hải Vân trời Việt đẹp vô cùng
Đồng long⁽²⁾ trắng gọi qua đêm vắng
Lộ hạc⁽³⁾ thuyền êm gió biển trong⁽⁴⁾
(Gió đầy thuyền Xiêm nước biển trong. TG)
Bộ lạc kính trên dâng tặng của
Biên thân yêu nước lập nên công
Người xưa giá được hồi sinh lại
Rót tiễn Ban Siêu chén rượu nồng.

Tôi không dám bàn đến niên đại của các học giả tài danh - vì tôi vốn kính trọng họ và còn vì, đó không

phải là nghề nghiệp của tôi. Song, khi đem những đồ gốm mua được từ cuộc đấu giá ở San Francisco về bày ở nhà, tôi đã kể cho các con tôi nghe câu chuyện về một con tàu Xiêm bất hạnh đến mua đồ gốm Việt Nam bị đắm chìm vào khoảng năm 1467 đến năm 1471, nay nó đã được đưa ra khỏi làn nước xanh thẳm của vùng biển quê nhà để trôi trên các xa lộ thông tin với Website: HoiAn hoard.

Kiều Quang Chấn,

Bác sĩ Y Khoa,
Hội viên hội Khảo cổ học Hoa Kỳ.

**Kho báu Hội An, tên website Butterfield đặt cho cuộc bán đấu giá.*

1. Trịnh Cao Tường. "Thông tin về một con tàu đắm ngoài khơi Cù Lao Chàm, Hội An, tỉnh Quảng Nam", *Những phát hiện mới về khảo cổ học*, 1994.

2. Vùng biển phía Nam núi Hải Vân.

3. Tên gọi của nước Xiêm La.

4. *Lê Thánh Tôn (1442 - 1497)*, Nhà xuất bản Đại học Quốc gia Hà Nội - 1997.